

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra divadelní vědy

Ročníková práce

Masopust v Roztokách u Prahy

Kateřina Korychová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Christov, Ph.D.

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Mgr. Petrovi Christovovi, Ph.D za odborné vedení této práce, jeho čas, cenné rady a trpělivý přístup.

Obsah

ÚVOD.....	2
TRADICE MASOPUSTU – MATERIÁLY	3
PŮVOD MASOPUSTNÍ OBCHŮZKY	4
CHARAKTERISTIKA MASEK.....	5
SYMBOLICKÁ ROVINA	7
MASOPUST V ROZTOKÁCH U PRAHY	8
PODOBA SOUČASNÉHO PRŮVODU.....	9
KOSTÝMY A ATRIBUTY – POSTAVY A ROLE V PRŮVODU.....	10
NOVÉ MASKY	12
DRAMATICKÝ PROSTOR	14
SYMBOLICKÁ ROVINA PRŮVODU	15
ROLE ÚČASTNÍKŮ	16
ZÁVĚR	18
ZDROJE.....	19

Úvod

Masopust patří k těm nejdéle slaveným svátkům v naší kulturní tradici. Jeho variace sahají do předkřesťanské tradice, přesné kořeny jsou tudíž velmi špatně dohledatelné. Nejstarší zmínky o masopustu (fašanku, ostatcích či voračkách) se v Čechách a na Moravě objevují ve 13. století. Ke konci 19. století začala masopustní tradice v českých zemích zanikat, ale díky příchodu národopisných hnutí, byly vynaloženy snahy na její obnovu.¹ Od první poloviny 90. let 20. století se „trend“ masopustních oslav začal rozrůstat zejména ve městech². V současnosti jsme v pomyslné křivce kolísavého masopustního trendu na vzestupu. V Česku se masopustní oslavy zařazují mezi běžné a pravidelné akce měst a vesnic. Jejich podoba a účel jsou ovšem velmi různorodé.

Ve své práci bych se chtěla zaměřit na masopust v Roztokách u Prahy, který v roce 2019 oslavil 22 let své existence. Akce se stala za tuto dobu důležitou součástí města nejen pro místní a návštěvníky z Prahy, ale v posledních letech se stává platformou i pro mezinárodní spolupráci, kterou každoročně navštíví tisíce lidí. Bývá označován za největší akci tohoto druhu v Čechách.

Ve své práci si kladu otázku, v čem je Roztocký masopust odlišný od tradičních masopustních zvyků a jaký vývoj předcházel jeho popularitě. Dále se pokusím popsat důležité momenty události, zasadit je do širšího kontextu a přiblížit symboliku a vývoj jednotlivých akcí a masek.

¹ BROUČEK Stanislav. *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV. 1979. 274 s.

² STAVĚLOVÁ, Daniela – KRATOCHVÍL, Matěj. *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*. *Český lid* 103, 537-568. doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2016.4.02>

Tradice masopustu – materiály

Informace a inspirace pro svou práci jsem získávala z pravidelných návštěv masopustu v Roztokách po dobu pěti let, z rozhovorů s účastníky a z postupného zapojení do tvůrčího a organizátorského týmu.

Teoretický základ práce bylo nutné čerpat i z mimo teatrologických studií a publikací. Hlavními prameny pro mou práci se staly publikace od etnologa, historika a folkloristy Čenka Zíbrta. Jeho studie se zaměřují na detailní popisy lidových svátků a tradic celého kalendářního roku. Masopustní svátky celistvě mapuje zejména publikace *Veselé chvíle v životě lidu českého*³.

Dalšími mými zdroji jsou publikace o původech a symbolice masek a rituálů od Jitky Staňkové a Ludvík Barana s názvem *Masky, démoni, šaškové*⁴ a od Jany Karlové „*Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*“⁵.

Při zkoumání teorie současných podob masopustních průvodů, jsem vycházela ze studie Daniely Stavělové a Matěje Kratochvíla, *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*⁶. Tato dvojice etnologů mapuje trend současných masopustů v Praze a okolí. Ve své studii se zaměřují na břevnovský masopust, masopust v Roztokách, Letenský masopust a masopust v Buštěhradě u Prahy.

Cenným zdrojem informací mi byl také archiv Sdružení Roztoč, který dokumentuje vývoj Roztockého masopustu od samého počátku. Archiv obsahuje mnoho fotografií, plakátů ale i novinových reflexí dokumentující masopust v Roztokách. Také díky těmto přehledným archivům lze zřetelně pozorovat postupný nárůst návštěvnosti, mediálních reflexí, reportáží a rozhovorů s organizátory.

Roztockým masopustem se zabývala také diplomová práce „Roztocký masopust“⁷ Doroty Krátké obhájená na DAMU na katedře autorské tvorby a pedagogiky. Práce je

³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006. 636 s.

⁴ STAŇKOVÁ, Jitka, BARAN, Ludvík. *Masky démoni šaškové*. Pardubice: THEO, 1998. 121 s.

⁵ KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. 189 s.

⁶ STAVĚLOVÁ, Daniela – KRATOCHVÍL, Matěj. *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*. Český lid 103, 537-568. doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2016.4.02>

⁷ KRÁTKÁ, Dorota. *Roztocký masopust*. Diplomová práce. Praha: Akademie Múzických Umění, Divadelní fakulta, Katedra autorské tvorby a pedagogiky, 2017. 77 s.

zaměřena na výtvarnou stránku akce s důrazem na vývoj, funkce a popisy jednotlivých masek, které autorka sama vytvořila. Metodologickou inspirací mi byla bakalářská práce Kristýny Řičánkové „Teatralita ženských kulturních rituálů a kulturních performací“⁸

Původ masopustní obchůzky

„Pokřtěný lid upravil si staré tradice a pozměnil legendy o přejezdu světců v době vánoční a masopustní v celé skupině obchůzek se zvířaty.“⁹

Pokud pomineme předkřesťanské tradice spojené se slunovratem a vítáním jara, (které jsou považovány za předchůdce masopustu) první záznamy o masopustech v Čechách a na Moravě spojené s liturgickým rokem, objevuje etnolog Čeněk Zíbrt kolem 13. století. Zmiňuje přestrojování lidí za zvířata v souvislosti se Třemi králi a jejich putování do Betléma. „Začátkem adventu (Martin, Mikuláš) zahájeny tyto obchůzky světců se zvířaty (kůň nejčastěji), doba masopustní povolila uzdu bujnostem v době Tří králů a veselosti vyvrcholily při těchto obchůzkách v posledních dnech, kdy obchůzky, přestrojování, zakuklení ve zvířata byly Popelcem zakončeny.“¹⁰ Jedná se o tradici, která se prolнула s pohanskými rituály a zároveň našla pevné ukotvení v liturgickém kalendáři.

Masopustní slavnosti obsahují mnoho ceremonií a tradic, které v minulosti měly esenciální význam. V českých a moravských vesnicích nalezneme odlišné tradice a písně, základ a účel mají ale všechny totožný. Můžeme do nich řadit písně, pořekadla a mnoho masopustních her. Nejčastěji zmiňovaná v odborných publikacích je píseň s tancem „Pro úrodu konopí a lnu“. Tanec tradičně tančila děvčata s medvědem, aby měl statek dobrou úrodu. „(...), že na konec masopustu v Čechách scházejí se vesničané večer v hospodě, kde při tanci co možná nejvýše vyskakují... a domnívají se, že se jim len, obilí a zelí toho roku uvedou, čím více a výše skákají ten den.“¹¹ Dále etnologové uvádějí zvyk předávání „Ostatkového (také masopustního) práva“ které symbolizuje převrácení pořádků,

⁸ ŘIČÁNKOVÁ Kristýna. *Teatralita ženských rituálů a kulturních performací*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2016. 63 s.

⁹ ZÍBRT, Čeněk; HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 80 s.

¹⁰ ZÍBRT, Čeněk; HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 81 s.

¹¹ ZÍBRT, Čeněk; HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 111 s.

výměnu rolí a statusů, se kterým souvisí symbolika jednotlivých postav/masek masopustu. Na konci masopustního období se popravovala postava Masopusta (někde medvěda nebo Klibny) a pochovávala basa, čímž začalo období půstu.

Charakteristika masek

Čurka, Masopust

Čurka jindy taky Třapatej nebo Caprda – Matka masopustu (nalezneme ho také ve variaci postavy Masopusta nebo Bakchuse). Jeho masku tvoří kostým s přišitými barevnými štrápci, doplněný zvonci, rolničkami a vysokou čepicí. Caprda vybíral na večerní zábavě provinilce, kteří byli poté souzeni a potrestáni za nemravý (za to že upíjeli z lahve, ztráceli koledu, ...).¹²

Postava Masopusta „hříšníky“ nevybírá, ale je odsouzena a potrestána sama. Nejčastěji k smrti upálením, oběšením nebo hození do kašny. V lidových masopustních hrách je tato postava nejčastějším námětem. Dochovanou hrou je například „*Tragédie Masopusta*“ od Mikuláše Dačického z přelomu 16. a 17. století.

Perechta

Perechta, Peruta, Parychta, na Moravě Šperechta, byla v lidové tradici popisována jako strašidlo. Většinou byla popisována jako žena, obluda, která obchází zlobivé děti, které se nemodlí a nepostí se. V lidové jihočeské tradici byla pod tímto názvem známá spíše kobyla/klibna, která obcházela stavení na Vánoce a o masoputu. Masku tvořila koňská hlava vytvořená ze slámy nebo dřeva, připevněná na dlouhé tyči. Nosič masky byl zakryt velkou bílou plachtou.¹³

Klibna

Klibna má velmi blízko k masce předchozí, někdy bývá označována jako „Perechta“. Původ slova „klibna“ zkoumá v publikaci *Veselé chvíle v životě lidu českého* Čeněk Zíbrt. „Ve východních Čechách říkají koni (kobyle) chlipná. Z názvu chlipná snad

¹² STAŇKOVÁ, Jitka, BARAN, Ludvík. *Masky démoni šaškové*. Pardubice: THEO, 1998. 14 s.

¹³ ZÍBRT, Čeněk; HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 86 s.

mohlo vzniknouti (jak v Jihočesku říkají) chlibna a odtud klibna.“¹⁴ Maska Klibny (šimla, kobylica, brúna) je nejtypičtější českou zvířecí maskou. Masku tvořila (podobně jako u Perechty) koňská hlava na dlouhé tyči a tělo přikryté bílým plátnem. V masce chodili obvykle dva chlapci, jeden vepředu s hlavou, druhý tvořil trup a koňský zadek.¹⁵ Symbolicky představuje všechny hříchy, které se udály v minulém roce. Proto je na konci masopustu popravena (stejně jako postava Masopusta). Tento rituál, který je každý rok opakován, symbolizuje očištění od všeho špatného a umožňuje začátek nového cyklu.

Kozel

Měl v obchůzce velmi blízko masce Perechty. Jednalo se o komickou masku, ve které chodili obvykle mladí chlapci z vesnice a dělali neplechu. Místo koňské hlavy se vytvořila ze starého plátna podlouhlá kozlí hlava, na kterou se vápnem namalovali oči, nos a huba. Nosič masky se přikryl dlouhým bílým plátnem. Kozlové obcházeli po vesnicích a zaměřovali se především na ženy, po kterých požadoval koledu, aby je nepotrkal.¹⁶

Medvěd

Tradice medvědí masky sahá až do pohanské (keltské) tradice. Maska není vázána na ani na určitou oblast – kult medvěda byl rozšířen po celé Evropě i v Asii. Podle těchto tradic je medvěd symbolem síly a plodnosti. V české tradici tvořila masku medvěda hrachovina, kterou postupně vyměnil hnědý kožich s medvědí hlavou. Na obchůzce medvěd (v doprovodu s medvědářem) dělal rozruch. Konec obchůzky měl velmi podobný jako postava Masopusta nebo Klibny. „Nakonec čtli medvědovi vinu, co kde natropil a co roztrhal (hlouposti), potom ho jeden z luku střelil. Po ráně se medvěd svalil a tekla z něho krev.“¹⁷

¹⁴ ZÍBRT, Čeněk;HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 93 s

¹⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Masopust držíme*. [online]. [cit. 6. 3. 2019]. URL: <http://www.nulk.cz/ek-obsah/veselechvile/sv2/>

¹⁶ ZÍBRT, Čeněk;HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 101 s.

¹⁷ ZÍBRT, Čeněk;HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 104 s.

Ometačky

Tradičně v Čechách chodívaly o silvestrovské noci ženy zvané „Ometačky“. Staré, černě oděné chudé ženy s hlavou obvázanou bílým šátkem, obcházely po staveních, klepaly na dveře a vcházely dovnitř. Aniž by cokoliv pronesly, přistoupily k plotně, třikrát ji přejely rukou a ometly se slovy: „Ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého.“ Tímto způsobem měly zajistit dobrý chod plotny v nadcházejícím roce. Za to jim hospodář poděkoval a dal almužnu. Zíbrt se o podobných maskách zmiňuje ve spojitosti s Masopustem: „Pometačka vnikla do světnice a dělala místo pro maškary. Zády tlačila lidi a kolem sebe zametala“.¹⁸

Symbolická rovina

Takřka všechny rituály, písně, pořekadla, tance mají jasně určený smysl. Společně tvořili velmi silnou druhou/podpovrchovou linku události. Masopust nebyl jen podívaná na barevné masky, rozptýlení se tancem a alkoholem. Vedle plnění pohanských rituálů pro zajištění dobré úrody a plodnosti, byl také velmi silným pojítkem ke komunitě a místu.

Jana Karlová ve své knize „Slavnosti a rituály“ připisuje potřebu opakujících se svátků a slavností nutnosti „(...) rozdělit nedozírnou věčnost na drobnější úseky, vtisknout lidský řád a lidské měřítko okolnímu světu.“¹⁹ Podle ní je potřeba přerušit „všední čas“ časem svátečním, který zapříčiní dočasnou změnu pravidel a hierarchie. V extrémní formě je toto všechno obsaženo v masopustu, který je plný rituálů zajišťujících plodnost (masky zvířat), štěstí (tanec Konopičky), očištění a možnost nového začátku (zabití a vzkříšení Masopusta/Klibny). Velmi silným motivem je v masopustních oslavách také soud, trest a smrt.

Vedle toho, je v masopustních událostech neodmyslitelně obsažena silná grotesknost, o které píše Michail M. Bachtin v úvodu ke knize „François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance“²⁰ To, co nazývá „karnevalovým smíchem“ nebo „smíchovou kulturou“ nalezneme v českých masopustech skrze komické postavy, převrácení společenských pozic nebo rozmělnění hranice mezi diváky a účinkujícími.

¹⁸ ZÍBRT, Čeněk; HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 110 s.

¹⁹ KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. 40 s.

²⁰ Bachtin, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007. 482 s.

Masopust v Roztokách u Prahy

Roztoky se nacházejí nedaleko Prahy severním směrem, na levém břehu Vltavy. Jedná se o menší město s přibližně osmi tisíci obyvateli. Řadí se mezi oblíbené destinace nedělních pražských výletníků, díky příjemné lesní cestě v Tichém údolí, která končí v pivovaru v Úněticích.

V Roztokách u Prahy tradiční masopustní oslavy dohledatelné nejsou. V archivech města se objevují krátké zprávy o předem domluvených vystoupeních/pouličních představeních souborů z Kladna, ale o masopustní tradici nemůže být v toto případě řeč. V roce 1997 Roztokami přesto prochází první masopustní obchůzka pod vedením Jitky Tiché²¹. Obchůzky se tehdy podle jejích slov účastní jen dvacet usedlíků.²² O rok později, v roce 1998 zakládá Jitka Tichá v Roztokách neziskovou organizaci Sdružení Roztoč²³, která masopust zaštití. Z počátečních pár nadšenců, kteří se vydali s vlastnoručně vytvořenými maskami na první masopustní obchůzku, se stala během dvaceti dvou let největší událost ve Středočeském kraji. Za tuto dobu radikálně změnil svoji podobu a uspořádání. Z masopustu se postupně staly (vizuálně i způsobem provedení) dvě odlišné události.

První z nich je masopustní obchůzka, která je tradicemi, formou i velikostí podobná standardním vesnickým masopustům. Vyskytují se na ní tradiční masky jako je smrt, Třapatej, ze zvířecích masek – koza, opice, čáp, ale i masky nové²⁴. Vzhledem k masové popularitě, které masopust v Roztokách dosáhl, pořadatelé tuto část uzavřeli veřejnosti a účastní se jí jen pozvaná skupina. Tato skupina s cca 40-50 členy (včetně muzikantů) obchází předem domluvené domácnosti, přičemž se organizátoři snaží oslovit

²¹ Jitka Tichá vystudovala pražskou DAMU obor výchovná dramatika. Krom Sdružení Roztoč, které založila a stojí v jeho čele, se věnuje loutkovému divadlu.

²² Franková, Kristýna. *Roztockým se povedlo navázat na pradávného ducha masopustní tradice* [online]. [cit. 8. 3. 2019]. URL: <https://vltava.rozhlas.cz/roztockym-se-povedlo-navazat-na-pradavneho-ducha-masopustni-tradice-6684588>.

²³ Těžištěm sdružení je pořádání pravidelných kroužků do děti i dospělé (v současné době má Roztoč v nabídce kroužky hudební, výtvarné, taneční, dramatické, žonglérské a kroužek animace). Mimo to pořádá Sdružení Roztoč kulturní akce a lidové slavnosti, které jsou pevně ukotveny v kalendářním roce a periodicky se opakují (Vynášení smrti a nošení létečka, Královničky, Zahradní slavnost, Živé jesličky, ...)

²⁴ Maskám se budu věnovat detailněji v samostatné kapitole.

(prostřednictvím facebooku, emailu nebo osobního kontaktu) nově přistěhovalé obyvatelé Roztok a tím jim poskytnout možnost zapojit se do místní komunity.

Vzhledem omezenému rozsahu mé práce, bych ale chtěla větší prostor věnovat druhé části roztocké masopustní akce, kterou je velký průvod městem.

Podoba současného průvodu

V roce 2000 došlo k již zmíněnému rozdělení události na obchůzku a průvod městem. Obchůzka se konala vždy den před průvodem, v roce 2018 byla přesunuta o čtrnáct dní před průvod²⁵. Toto datum nemá v tradičním masopustním kalendáři žádný symbolický význam, jedná se o zcela pragmatické rozhodnutí organizátorů, s ohledem na přípravné práce spojené s velkým průvodem. Pořadatel těchto událostí zůstala Jitka Tichá se svým organizačním týmem, který se skládá převážně ze členů Sdružení Roztoč. Společně každoročně sestavují program, jehož struktura zůstává téměř neměnná. Týden před masopustem se do příprav zapojují stovky dobrovolníků, na kterých je akce závislá.

Akce začíná ve Středočeském muzeu v Roztokách, které poskytuje velmi dobré zázemí pro návštěvníky i účinkující a nachází se blízko nádraží i autobusové zastávky. V areálu muzea je Sdružením Roztoč připraven dvouhodinový program v podobě hudebních a divadelních vystoupení pozvaných kapel a souborů. Hlavní část začíná korunovací nové Královny masopustu. V čele s ní, se průvod v doprovodu mnoha hudebních těles, vydává na pole s názvem Holý vrch, kde se setká s masopustním průvodem z Únětic a Suchdola.

V následující kapitole představím hlavní masky a s ní i funkci v průvodu. Vzhledem k velikosti masopustu (v roce 2019 činily odhady účastníků kolem deseti tisíc) není možné obsáhnout vše, zaměřím se tedy na masky, které jsou z dílen Sdružení Roztoč.

²⁵ Od téhož roku se chodí i ranní obchůzka s kohoutem, která budí Královny. Začíná kolem páté ráno a končí snídání u nové Královny.

Kostýmy a atributy – postavy a role v průvodu

Všechny masky, které se objevují v průvodu a pocházejí z dílen Sdružení Roztoč, jsou vyrobené místními umělci nebo ušité masopustními dobrovolníky. Roztocké masky jsou výtvarně velmi výrazné a specifické, tudíž se staly masopustní dominantou a jsou velmi atraktivní pro fotografy. Od začátku roztocký masopust dokumentuje například fotografka Markéta Luskačová.

Královna Masopustu

Nejdůležitější a nejspecifičtější maskou roztockého masopustu je Královna Masopustu. V tradičních českých slavnostech zmínky o Královnách nenajdeme, tradiční je spíše postava Krále. Roztockou masku lze ovšem připodobnit k postavě Caprdy, nazývaného též jako Matka Masopustu. Slovo specifickou uvádím proto, že se jedná o masku putovní. Po prvních deseti letech roztockého masopustu (kdy tuto masku nosila sama zakladatelka) začala nová tradice. Každý rok se volí „masopustním výborem“ (organizátory) nová Královna. Vybírá se vždy jedna neprovdaná plnoletá dívka z Roztok a okolí. Zvolená Královna do průvodu přinese svoje téma, ušije si svůj kostým a vytvoří korunu.

Úloha této masky začíná na zámku ve Středočeském muzeu, kde je slavnostně korunována, pronese korunovační řeč a od starosty města Roztoky dostane „masopustní právo²⁶“. Součástí korunovace je tanec všech předešlých královen. Pokud se nemohou masopustu zúčastnit, vytvoří místo sebe alter ego – loutku, která je v průběhu ceremoniálu v zadní části jeviště. Loutka by měla být přesnou kopií královny se stejnými šaty a korunou. Poté nasedne na Klibnu a v čele průvodu se vydává na Holý vrch, kde její úloha (reprezentovat) končí. Její specifická činnost v průvodu se s každou dívkou každý rok mění.

Klibna

V předchozích kapitolách byla představena tradice masky Klibny, na kterou roztocký masopust navazuje. Základ roztocké masky tvoří žebřík, přes který je přehozená bílá látka jako tělo. Hlava je vytvořena z kašírovaného papíru a kusů látky. V masce chodí dva

²⁶ Obdoba ostatkového práva. V roztockém masopustu ho tvoří přibližně metr dlouhé žezlo, které je obaleno látkou s okrasným vyšíváním. Na vrchu žezla je umístěna látková koule s rolničkou.

chlapci, kteří v průvodu Královnu poponášejí. V Roztokách je to právě Klibna, kdo na sebe bere symbolicky všechny hříchy a je na Holém vrchu rituálně popravena tlakovou vlnou z prasklých papírových pytlíků. Poté následuje distribuce Klibniných částí těla a orgánů potřebným²⁷. Následné zmrtvýchvstání symbolizuje očištění od všeho špatného a možnost nového začátku.

Smrt, Bakchus Půst,

Aspekt smrti je v masopustech i v ostatních lidových slavnostech běžný. V českých masopustech smrt najdeme například ve zhmotňování poprav postav Masopusta, Medvěda, Klibny, ... Samotná postava smrti byla znázorňována kanoizovanými atributy jako jsou černý plášť, kosa nebo kostra. Symbolika masky Smrti na masopustech se váže s dlouhou a nebezpečnou zimou, která byla dříve ztělesňována právě touto postavou.

Postava Půstu má ztělesňovat čtyřicetidenní půst, který následuje po masopustních oslavách. Ten by se neměl týkat jen zdrženlivosti v jídle a alkoholu, je to doba duchovní koncentrace a přípravy na Velikonoce.

Bakchus jakožto symbol nezřízené zábavy, obžerství a opilství, taktéž neodmyslitelně patří k tradičním masopustním oslavám. Po nich následuje čtyřicetidenní půst, který začíná Popeleční středou a končí Květnou nedělí.

V Roztokách chodí tito tři v průvodu spolu a jsou si technickou konstrukcí velmi podobné. Všechny jsou tvořeny vysokou konstrukcí z bambusu, završenou kašírovanou hlavou, která dává masce výraz. Maska Smrti je vyobrazena jako kostlivec. Bambus u této masky je tvarován do podoby žeber a není ničím zakryt. Kašírovaná hlava tvoří lebku. Maska Půstu je jí velmi podobná, ale oproti Smrti, je konstrukce zakrytá průsvitnou pytlovinou. Kašírované hlavě dominují ústa s kostrou ryby. Bakchus je v Roztokách vyobrazen jako seriózní pán v saku. O to více je zdůrazněn kontrast s obrovskou hlavou ověncenou vinnou révou a otevřenou pusou, do které Bakchus souká nekonečný řetěz buřtů.

Ometačky

V Masopustu v Roztokách je Ometačkami nazývána skupina děvčat s červenými šátky na hlavách, s červenými vestičkami, bílými sukněmi a košťaty. Své místo mají na

²⁷ Celý průběh rozeberu v následující kapitole

začátku průvodu, ještě před Královnou Masopustu. Jedná se o velmi akční a interaktivní masky. Jejich úkolem je tančit improvizovaný tanec, kterým symbolicky odmetají z cesty průvodu všechna neštěstí a dělají místo pro Královnou. Skupina je vedena „hlavní Ometačkou,“ která již v minulosti v této masce šla a je schopna udávat ostatním rytmus tance.

Medvěd s Medvědářem

Tvoří spolu tradiční masopustní dvojici. Medvědova maska je vyrobena z hnědé kůže a věrohodně vypadající medvědí hlavy. Medvědář má na sobě hnědé kalhoty, bílou košili a vlněnou vestu. Na hlavě paruku s dlouhými černými vlasy a beranici. Medvěd symbolizuje plodnost, kterou tanec s ním přináší.

Hlavní roli maska hraje na konci průvodu na pláni Holý vrch, kde se setkávají Medvědi ze tří obcí, aby poměřili své síly. Medvěd je často doprovázen Medvědářem – zástupcem moci a síly lidu. Medvědář vede Medvěda na provaze, ukazuje tím, že člověk stále ještě drží přírodu na uzdě, že má vše pod kontrolou. Na Holém vrchu kontrolu odkládá, sundává Medvědovi provaz, aby se mohl pustit do boje se sousedními Medvědy – suchdolským a únětickým. Boj končí vždy smířlivým tancem.

Nové masky

Vedle zcela tradičních aspektů je Roztocký masopust z velké části tvořen maskami novými, které tradici záměrně pozměňují nebo si vymýšlí svou. Akce nemá ambice slepě následovat tradice, organizátoři si vytváří své. Promyšlený koncept neexistuje, nové masky vznikají v závislosti na času a chuti místních nebo „hostujících“ umělců.

Skupina Modrých Jelenů

Modré kašírované masky vznikly původně pro divadelní projekt Adama Krátkého a Fortuny Hernández „Proměna krajiny,“²⁸ inspirovaný mexickou legendou o stvoření světa a modrém jelenovi. Pro Masopust byly masky doplněny o bambusové konstrukce a z přírodních materiálů byly vyrobeny masky šamanů s chrastícími holemi. První rok

²⁸ Site-specific projekt v Roztokách u Prahy v Tichém údolí. Premiéra 26.4. 2015

v nich šla skupina výtvarníků, která masky vytvořila. Šamani tvoří malý průvod okolo dvojice posvátných jelenů. Improvizovaně tančí, zaříkávají a odhánějí zlé duchy.

Sedm smrtí

Tyto masky byly vyrobeny v roce 2017. Vizuální inspirací pro jejich vznik, byly mexické masky. Další inspirací byla také česká tradice o pohřbívání – když zemřel nějaký mladý hoch, byl naplněn jeho život alespoň posmrtně svatbou, která byla součástí pohřební ceremonie. Na pohřeb byly přizvané dívky jako družičky, nevěsta v bílém a nevěsta v černém s atributem přelomené svíce.

Sedm smrtí v Roztokách byla skupina šesti chlapců s jednou dívkou na chůdách, kteří byli stylizováni do vizuálu mrtvé nevěsty, která hledá manžela. Všechny masky měli ve stejném základu černou sukni s červenou krajkou vespod, černé sako, kaširovanou masku, která zakrývala půlku obličeje, dlouhý bílý závoj a na bílých chůdách podvazek. Každá nevěsta se lišila obličejovou maskou a svými atributy. Některá rozhazovala kolem sebe srdce, jiná měla v ruce svatební paraplíčko, další vytahovala z kabelky gumové červy. Pohybují se výhradně ve skupině, občas obklopí vybraného mládence a vybízejí ho k polibku.

Vymetačky

Jedná se o skupinu dívek, které prošly skupinou Ometaček a vytvořily si vlastní variaci. Mají na sobě černé šátky, černé sukně se vzorovaným lemem, černé vesty a proutěná košťata. Jejich místo je na úplném konci průvodu a úkolem je tančit improvizovaný tanec, kterým popohání průvod a zametá po něm zbytky.

Dramatický prostor

Prostor Roztockého masopustu by se (podle míry organizovanosti) dal pomyslně rozdělit na tři části.

Prvním je prostor Středočeského muzea, ze kterého průvod vychází. Jak už bylo zmíněno, jedná se o velmi strategické místo nejen pro organizátory a návštěvníky, ale také pro snadné uspořádání prostoru. Organizátoři masopustu operují s uzavřenou zahradou, na kterou podle předem promyšleného plánu, rozmísťují hudebníky a divadelní soubory. Hlavní část programu (korunovace) probíhá na podiu s mikrofony, které je umístěno v zadní části areálu muzea.

Druhým je prostor komerčního náměstí města, přes které je průvod veden. Organizátoři si vytvoří z návštěvníků oválný prostor a z prostoru vyvýšeného podia dění kolem komentují. Hlavním cílem je představit přihlížejícím tradiční masky masopustu a zazpívat píseň „Konopičky“. V prostoru se objevují obvykle masky Půst, Smrt, Bakchus, Opice, Ometačky, Medvěd s medvědářem a Klibna. Zastávka trvá dvacet až třicet minut.

Posledním a nejdůležitějším prostorem je Holý vrch. Na tomto místě se setkávají tři průvody, největší z Roztok společně se Suchdolským a Únětickým. Příchod na toto smlouvané místo je velmi dynamický. Čelo průvodu se zastaví několik desítek metrů od ostatních dvou Masopustů a začne se formovat, roztahovat do délky a čekat na většinu účastníků. V čele jsou Ometačky, Vymetačky, Královna na Klibně, Medvěd s Medvědářem, Půst, Smrt a Bakchus. Po pokynu ze zadních řad průvodu, se všichni společně rozejdou a na posledních pár metrech se rozeběhnou k čekajícím dvěma masopustům, kde splynou v jeden celek. Organizátoři i zde mají připravené vyvýšené podium a účastníky si zformují do velkého kruhu. V něm se odehrává improvizovaný tanec Ometaček, Vymetaček a boj medvědů. Kruh se v jedné chvíli zvětší. Ometačky a Vymetačky iniciují vytvoření dlouhého hada, který se povětšinou spojí v jedno velké kolo. Poté se kruh opět zmenší na finální scénu, kterou je poprava Klibny.

Symbolická rovina průvodu

Jak je z přechozího textu patrné, organizátoři si přetvořili původní podobu masopustních obchůzek na praktičtější a esteticky současnější. Přičemž ale zcela nerozbíjejí symbolické významy jednotlivých jevů a masek. Dokladem tohoto tvrzení jsou symbolické roviny roztockého masopustu, mezi které řadím předání masopustního práva, boj medvědů, vytvoření velkého kruhu na Holém vrchu a popravu Klibny. Jedná se předem domluvené scény, do kterých ostatní účastníci masopustu nezasahují.

Předání masopustního práva

Výše popsané předání masopustního práva navazuje na masopustní tradici Ostatkového práva. Symbolizuje předání moci nad městem pověřenou osobou (například starostou) do rukou masopustních maškar. V tomto převráceném pořádku platí nová „karnevalová“ pravidla.

Boj Medvědů

Boj tří medvědů (roztockého, suchdolského a únětického) se odehrává krátce po střetnutí masopustních průvodů na Holém vrchu. Symbolika tkví v samotné masce, jakožto znázornění síly a plodnosti. Boj medvědů končí vždy nerozhodně a smířlivě jako utvrzení dobrých vztahů obcí.

Vytvoření velkého kola

Po boji medvědů Ometačky iniciují vytvoření velkého kola ze všech účastníků. Forma vzdáleně připomíná kolové tance. Symbolika kruhu/kola je obsažena v lidové i pohanské tradici, která odkazuje zejména na koloběh života, opakování ročních období. V roztocké masopustní tradici se odkazuje spíše na pospolitost a soudržnost komunity.

Poprava Klibny

Proces popravu Klibny, je krom odkazu na tradiční proces popravu v staročeských masopustech, prostor pro vyjádření a formulaci všech křivd a nepravd, které tíží obce a společnost. Hlavní částí je ostře satirická politicko-společenská řeč, která následuje po

aktu symbolické popravy²⁹. Řeč sestavují zástupci všech tří obcí a obsahuje vybrané kauzy, které trápí jednotlivé obce, ale objevují se zde i celospolečenská témata. „Klibninu hřívu věnujeme místním živnostníkům a podnikatelům, aby si měli co rvát při provozování Babišovy Elektronické evidence tržeb. Klibnin šedý zákal chceme věnovat občanům roztockým, aby jim zrak lehce zakalil a obludné a pro město zbytečné Vědecko-technické parky se tak skryly před jeho zrakem. Klibninu tvrdou lebku pak odkazujeme všem, kteří z rozmaru či povinnosti roztockou serpentinou projíždějí, aby jim padající kamení nic nemohlo učinit. Klibnina moudrost, nechť přísluší tento rok všem našim občanům, kteří budou volit nového prezidenta a tím jim dáváme možnost napravit svoji nezdařenou volbu minulou.“³⁰

Po rozdělení všech částí Klibny zázračně ožije, čímž dojde k symbolickému očištění od všeho špatného a získání možnosti nápravy. „Victor Turner (2004: 115) o rituálech obráceného statusu soudí, že tyto rituály poskytují „extatickou zkušenost“ posílený pocit příslušnosti ke komunitě následovaný vystřízlivěním a návratem k běžné sociální struktuře. (...) V tomto pojetí vystupuje do popředí sociální funkce karnevalových slavností, ať už si to účastníci uvědomují, nebo ne.“³¹

Po vzkříšení Klibny se průvody rozcházejí na závěrečnou oslavu, která se konala do roku 2017 v Únětické sokolovně, v multifunkčním prostoru Kravín a v Únětickém pivovaru. Od roku 2017 Roztocký masopust pořádá svou zábavu v cirkusovém šapitó.

Role účastníků

Pomineme-li výše popsané masky a jejich akci v průvodu, dostaneme se k dalším druhům návštěvníků masopustu. Prvním z nich jsou stovky dobrovolníků, kteří na přípravách masopustu aktivně podílejí. Akci považují za svou, protože výrazně podporuje společenský život v komunitě a vytváří silné vazby k místu. Co Jana Karlová popisuje ve

²⁹ „Prvky násilí obsažené ve slavení masopustu bývají antropology vnímány jako rituály obsahující sociální protest.“ STAVĚLOVÁ, Daniela – KRATOCHVÍL, Matěj. *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*. Český lid 103, 540 s. doi: <http://dx.doi.org/10.21104/CL.2016.4.02>

³⁰ TICHÁ, Jitka; MAREK, Ondřej; VYTISKA, Vladimír. Promluva k popravě Klibny 2017. Uloženo v archivu Sdružení Roztoč

³¹ STAVĚLOVÁ, Daniela – KRATOCHVÍL, Matěj. *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*. Český lid 103, 540-541 s.

své publikaci *Slavnosti a rituály* se podle mého soudu, podařilo vytvořit i ve větším městě. „Slavnosti pořádané v malých lokálních *pospolitostech* se obvykle vyznačují vyšší mírou sdílení ve smyslu společenského prožitku, bezprostřední a zacílené komunikace mezi účastníky a vztahem slavnosti ke komunitě jako celku.“³²

Druhým typem návštěvníků jsou lidé, kteří přišli na masopust ve své vlastní nebo půjčené masce, čímž se aktivně zapojují do dění a stávají se samotnými tvůrci. Díky této skupině (většině) je akce stále postavená na aktivním sdílení a spoluvytváření, stejně jako je tomu u masopustních obchůzek.

Třetím pomyslným typem jsou lidé bez masek. Záměrem organizátorů je aktivní zapojení co největšího počtu zúčastněných. Bohužel se v takovém množství nelze vyhnout záměrným „divákům“, kteří se přicházejí na masopust jen podívat. Tímto aspektem se rozděluje společnost na obrazné *my – aktéři* (v maskách) a *oni – diváci* (bez masek).

³² KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. 62-63 s.

Závěr

Masopustní oslavy jsou v současné době na vzestupu. A nejsou jediné, vedle nich se začínají opět objevovat akce spojené s vítáním jara (Vynášení smrti a nošení létečka), letní občůzky Královniček, prosincové občůzky Lucií anebo nejvíce rozšířené občůzky s pomlázkou na Velikonoce. Zda se jedná o návrat k tradicím nebo jen o současný společenský trend je otázkou. U většiny se ale bude jednat (tipuji) spíše o druhý případ. Je velmi těžko uvěřitelné, že by se současný člověk navracel k podstatě pohanských rituálů, které by mu měly zajistit plodnost a návrat jara, když se v běžném životě od přírody stále více distancuje. Bylo by navíc s podivem, kdyby všichni účastníci těchto akcí znali původní účel a symboliky jednotlivých částí rituálu.

Masopust, který má v sobě část pohanské i křesťanské tradice je na tom velmi podobně. Podle tradice se nejedná jen o jeden den, ale o období, které je zakončeno půstem. Pro nevěřícího jedince představa dobrovolného čtyřicetidenního půstu postrádá, v době dnešního nadbytku, zcela smysl (pomineme-li trend takzvaných „detoxů“). Pro tradiční masopust se ale jednalo o věc stěžejní. Masopust byl poslední bujarou oslavou, ke které patřilo nejen rozloučení se s masem a alkoholem, ale také konec světských oslav a obrácení se k duchovní přípravě na Velikonoce.

Nelze však tvrdit, že současné oslavy jsou zcela bezvýznamné. Konkrétně na Roztockém masopustu je primární účelem oslav budování komunity. Při plánování malé masopustní občůzky se do trasy vybírají nově přistěhovalí obyvatelé a podniky, čímž se symbolicky přivítají. Při společných přípravách velkého průvodu se zapojují stovky dobrovolníků všech věkových skupin. Lidé, kteří by do interakce běžně nevstoupili. V rámci příprav organizátoři pořádají výtvarné dílny, ve kterých učí vyrábět masky, kvůli kterým na Roztocký masopust jezdí pravděpodobně tolik návštěvníků.

Mým nejoblíbenějším momentem celého průvodu je porcování Klibny. Během ostře satirického proslovu organizátoři brilantně pracují s gradací, díky které pohltnou většinu návštěvníků. Řeč se dotýká nejen místních skandálů ale i celonárodních kauz. Vybudovaná atmosféra připomíná demonstraci s několika tisíci účastníky. Přebírat se ještě nikdy nekonal... Ale na masopustu je možné všechno.

Zdroje

BACHTIN, Machail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007. 482 s.

BROUČEK Stanislav. *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV. 1979. 274 s.

FRÉGER, Charles. *Wilder mann ou la figure du sauvage*. Editions Thames & Hudson, sarl, Paris. 2012. 271 s.

KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. 189 s.

KRÁTKÁ, Dorota. *Roztocký Masopust*. Diplomová práce. Praha: Akademie Múzických Umění, Divadelní fakulta, Katedra autorské tvorby a pedagogiky, 2017. 77 s.

ŘIČÁNKOVÁ Kristýna. *Teatralita ženských rituálů a kulturních performací*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2016. 63 s.

STAŇKOVÁ, Jitka; Baran Ludvík. *Masky, démoni, šaškové*. Vyd. 1. Praha: Theo. 1998. 121 s.

ZÍBRT, Čeněk; Hochová-Brožíková, Zdena. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 636 s.